

EK: İşkence başlığında son döneme yönelik kısa değerlendirme:

26 Haziran 2019

Son yıllarda, işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının büyük artış gösterdiğine işaret eden ciddi ve geniş alana yansıyan tespitler ve iddialar bulunmaktadır.

Bu değerlendirmelerin benzeri, özellikle Birleşmiş Milletler (BM) İşkence Özel Raportörü'nün 27 Kasım-2 Aralık 2016 tarihindeki Türkiye ziyaretine dayalı olarak hazırladığı, 18 Aralık 2017 tarihinde yayınlanan raporunda da yer almakta idi. Söz konusu raporda durum değerlendirme ve tespitinin ötesinde somut olarak 31 öneri de yer almaktadır. BM İşkence Özel Raportörü bu rapor ile yetinmemiş, 27 Şubat 2018 tarihinde bu konudaki derin kaygılarını bir kez daha açıklama ihtiyacı duymuştur. Benzer değerlendirmelere BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin Mart 2018 tarihinde yayınlanan "Güneydoğu'daki güncelleştirmeler dâhil OHAL'in Türkiye'de insan haklarına etkisi" başlıklı raporunda da yer verilmektedir.

Yanısıra, Avrupa İşkencenin ve İnsanlık dışı veya Onur kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi'nin (CPT) 29 Ağustos-6 Eylül 2016 tarihlerinde Türkiye'ye gerçekleştirdiği "özel amaçlı/ad-hoc" ziyareti ile 10-23 Mayıs 2017 tarihindeki dönemsel ziyaretleri sırasında yaptığı gözlem ve tespitler hakkında tamamlanmış iki raporun da yayınlanmasına hükümet tarafından hâlâ izin verilmemesi Türkiye'deki işkence sorunu ile ilgili bir başka göstergedir. CPT tarafından 6-17 Mayıs 2019 tarihlerinde bir başka "özel amaçlı/ad-hoc" ziyareti gerçekleştirilmiştir.

1. İşkencenin ve Diğer Kötü Muamele Uygulanmaları:

1.1. Resmi Gözaltı Yerlerinde İşkence ve Diğer Kötü Muamele Uygulanmaları:

2018 yılında TİHV'e başvuran 584 kişiden 51 başvuru yakını ve ülke dışında işkence görenler dışarıda tutulduğunda doğrudan işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kalan 505 başvurunun 257'si (%50,9) emniyet müdürlükleri, 85'i ise (%16,8) polis karakolu gibi resmi gözaltı merkezlerinde işkenceye maruz kaldıkları gerekçesi ile başvurmuştur. Bunun yanı sıra 198 (%39,2) kişinin aynı zamanda güvenlik güçlerinin araçlarında işkenceye maruz kalmış olduğu da göz önünde tutulmalıdır. Her zaman ifade edildiği gibi TİHV tedavi merkezlerine başvuranların sayıları ve özellikleri ile ülke sathında işkenceye maruz kalanlar arasında doğrusal bir ilişki kurulması uygun değil ise de bu veriler de resmi gözaltı yerlerdeki işkence uygulamalarının yaygınlığı ve ciddiyeti konusunda önemli göstergelerdir.

2019 yılının sadece ilk beş ayında ise TİHV'e rehabilitasyon ve tıbbi belgeleme amacı ile 356 kişi başvurmuştur.

İnsan Hakları Derneği'nin (İHD) verilerine göre ise 2018 yılında 356'sı gözaltında kaba dayak ve diğer yöntemlerle, 246'sı gözaltı yerleri dışında ve 2598'si güvenlik güçlerince müdahale edilen toplantı ve gösterilerde olmak üzere toplam 2719 kişi işkence ve diğer kötü muamele ile karşılaşmıştır. Cezaevlerinden yapılan şikâyet başvurularında ise 1149 kişi işkence ve kötü muameleyle uğradığını belirtmiş, 160 kişi ise ajanlık dayatması nedeni ile işkence ve kötü muameleyle uğradığını belirtmiştir.

2019 yılının ilk beş ayında ise İHD verilerine göre gözaltında, gözaltı yerleri dışında, toplumsal gösterilerde ve cezaevlerinde işkence gördüğünü belirten 1160 kişi belirlenmiştir.

Sadece içinde bulunduğumuz aylarda Urfa Halfeti ilçesinde ve Ankara'da işkenceye maruz kalan insanların kendi ya da yakınlarının ve avukatlarının mahkeme tutanaklarına da yansıyan anlatımları, kendi kurumlarımız dahil ilgili kurumların raporlarında belgelenen işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının gündelik hayatın içinde herkes tarafından ne denli hissedilir ve ne denli yaygın bir pratik hale getirildiğini ortaya koymaktadır:

- 18 Mayıs 2019 tarihinde Urfa'nın Halfeti ilçesine bağlı Dergili mahallesinde 51 kişinin gözaltına alınması ile başlayan süreç mutlak işkence yasağı ihlallerinin hangi boyutlara ulaştığının özel bir örneğini oluşturmaktadır. Kurumlarımızın inceleme ve gözlemlerinin yanı sıra, konu ile ilgili Urfa Barosu tarafından oluşturulan heyetin cezaevinde yaptığı birebir görüşme, adli raporlar,

ayrıntılı anlatımlar, gözlem ve incelemelere dayalı olarak gözaltına alınan şahısların işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarına maruz kaldıklarının doğrulandığına yer verdikleri rapor konuyu açıklıkla ortaya koymaktadır. Söz konusu raporda, görüşmeleri gerçekleştiren avukatların gözlemleri ile esas olarak uyumlu ters kelepçe, göz bağı, başa çuval geçirme, elektrik verme, kaba dayak, falaka, cinsel işkence, hakaret, kendisine ve yakınlarına (özellikle kız çocuklarına ve eşlere) yönelik tehdit uygulamaları gibi anlatımlar yer almaktadır.

- Yine, 26 Mayıs 2019 günü kamuoyuna ve basına yansıyan Ankara İl Emniyet Müdürlüğü Mali Suçlar Soruşturma Bürosundaki işkence iddialarına ilişkin Ankara Barosu Avukat Hakları Merkezi, Cezaevi Kurulu ve İnsan Hakları Merkezi tarafından yapılan görüşme incelemelere ilişkin raporunda yer alan bilgiler mutlak işkence yasağı ihlallerinin ulaştığı boyutun bir başka özel bir örneğini oluşturmaktadır. Heyet işkence iddiaları ile ilgili olarak isimleri bildirilen 6 kişiyle 27 Mayıs 2019 günü Ankara İl Emniyet Müdürlüğü Mali Suçlar Soruşturma Bürosunda kapalı bir odada görüşmelerini gerçekleştirmiş, görüşmeler sonucunda “anlatımların bir bütün olarak değerlendirildiğinde, kişilerin darp, cebir izi bırakılmayacak şekilde işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kaldıklarının doğrulandığını” raporlarında yer vermiştir.
- Ayten Öztürk’ün Ankara 16. Ağır Ceza Mahkemesi’nde açılan ve daha sonra İstanbul 3. Ağır Ceza Mahkemesi’ne gönderilen davanın 13 Haziran 2019 tarihindeki duruşmasındaki anlatımları ise kendi başına işkence ve zorla kaybetme girişimleri konusunda etkin, tarafsız ve bağımsız soruşturma sürçlerinin derhal başlatılması gerekliliğinin çok özel bir örneğidir. Zira bu son derece ciddiye alınması gereken bu anlatımında, Ayten Öztürk 8 Mart 2018 tarihinde Lübnan’da gözaltına alınarak Türkiye’ye iade edildiğini, ancak resmi bir gözaltına işlemi yapılmaksızın (zorla kaybetme), kendisine bilinmeyen bir yerde 6 ay boyunca maruz kaldığı işkence yöntemlerini ifade etmiştir.

1.2. Resmi olmayan gözaltı yerlerinde ve gözaltı dışındaki ortamlarda işkence ya da diğer kötü muamele şekilleri

Ülke genelindeki barışçıl kamu gösterileri sırasında güvenlik güçleri tarafından toplanma ve gösteri yapma hakkını kullanan kişilere yönelik “aşırı ve orantısız güç” (kelepçe ve ters kelepçe , tazyikli (basınçlı) soğuk su, cop, biber gazı ve göz yaşartıcı kimyasallar, kanister ve gaz bombası, plastik/ kauçuk mermi, ateşli silahlar) kullanımının işkenceye ya da diğer kötü muamele şekillerine denk gelecek düzeye ulaştığına ilişkin insan hakları kuruluşlarının ve uluslararası gözlem organlarının düzenlediği raporları¹ ve medyada yer alan video çekimlerini ve görüntüleri de içeren kanıtları bulunmaktadır.

Bu konu ile ilgili olarak, AİHM’in 2012 yılından itibaren geliştirdiği kararların yanı sıra 20 Temmuz 2017 tarihinde BM İşkence Özel Raportörü tarafından yayınlanan “Gözaltı dışı yerlerdeki zor kullanımı ve işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezalandırma yasağı” başlıklı özel raporunun, 47. paragrafında yer verilen “resmi olarak deklarasyonlarda yer alan “işkence” tanımına uygunluk için gerekli olan ek koşullar mevcut olmasa bile, toplantı ve gösteri hakkının kullanmak isteyen kişiler dahil belirli bir amaç doğrultusunda kaçma imkânı olmayan, “çaresiz” bir kişiye yönelik acı veya ıstırap yaratma amaçlı kasti zor kullanımı, her zaman ağırlaştırılmış zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezalandırma (işkence) olarak kabul edilecektir.” cümlesi konu ile ilgili önemli bir değerlendirmedir.

2018 yılında TİHV başvurularının 221’inin (%43,2) açık alan ve gösteri sırasında, 80’inin ise (%15,8) ev ve iş yeri gibi mekânlarda işkence ve diğer kötü muameleyle maruz kaldıkları göz önüne alındığında son

¹ 20 Temmuz 2017 tarihinde yayınlanan ve BM İşkence Özel Raportörü tarafından hazırlanan “Gözaltı dışında güç kullanımı ve işkencenin ve diğer acımasız, insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamelelerin ya da cezaların yasaklanması” başlıklı özel rapora bakınız.

yıllarda belirginleşen resmi olmayan gözaltı yerlerinde işkence ve diğer kötü muamele uygulamalarının oldukça vahim bir boyuta ulaştığı görülebilmektedir.

1.3. Zorla kaçırma/kaybetme girişimleri:

Yakın tarihimizin ve aslında uygarlığımızın bir karadeliği olan zorla kaybetme örneklerinin özellikle yeniden yaşanması son derece endişe vericidir.

TİHV Dokümantasyon Merkezinin tespit edebildiği kadarıyla 2018 yılında 16 kişiye yönelik zorla kaçırma girişiminde bulunulmuş olup işkenceye de maruz kalan bu kişiler bir süre sonra serbest bırakılmıştır.

İHD Dokümantasyon Biriminin tespit edebildiği kadarıyla da, 2018 yılında 28 kişi zorla kaçırılmış ya da kaçırma girişiminde bulunulmuştur. İşkenceye de maruz kalan bu kişiler bir süre sonra serbest bırakılmıştır. 2018 yılında, 160 kişiye gözaltında ya da gözaltı yerleri dışında ajanlık dayatılmıştır. Bu konuda İHD'nin baskı ve tehdit yöntemleriyle ifade alma, mülakat yapma, ajanlaştırma ve kaçırma olaylarıyla ilgili özel raporuna bakılabilir.

Sadece 2019 yılında ulaşılabilen bilgilere göre Gökhan Türkmen 137 gündür, Özgür Kaya 132 gündür, Yasin Ugan 132 gündür, Erkan Irmak 128 gündür, Salim Zeybek 124 gündür, Mustafa Yılmaz 126 gündür zorla kaybedilmiş olmalarına karşın hiçbir etkili soruşturma süreci başlatılmamış durumdadır.

“Kayıp” yakınları açısından “işkence ve zalimce, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele” yasağının ihlali anlamına da gelen bu konu uzun yıllardır sürdürülmekte olan “Gözaltında Kayıplarla Mücadele” çabalarının kıymetini daha da artırmaktadır. Bu konu kurumlarımız açısından da öncelikli bir konudur.

1.4. Gözaltı koşulları, gözaltında ölümler dahil olmak üzere hapishanelerde işkence ve kötü muamele

Adalet Bakanlığı verilerine göre 2005 yılında 55.870 olan tutuklu ve hükümlü sayısı, 16 Kasım 2018 itibari ile 260.144'e yükselmiştir. Bunların 202.434'ü hükümlü, 57.710'u ise tutukludur. Uzunca bir zamandır hükmen tutuklu dediğimiz yani cezası onanmamış kişilerin sayısı verilmemektedir. Bunlar hükümlü sayısı içerisinde gösterilmektedir.

17 Haziran 2019 itibariyle 455.660 kişinin de denetimli serbestlik kapsamında olduğu gerçeği ülkenin genel atmosferini yani toplumun tamamen denetim altında tutulduğunu ve çok büyük bir kitlenin özgürlüğünün kısıtlandığını veya özgürlüğünden mahrum bırakıldığını göstermektedir.

Ülkemiz tarihinde örneği olmayan bir şekilde sadece 13 yıl içinde tutuklu ve hükümlü sayısının yaklaşık beş misli artması, son yıllarda ülkemizde yaşanan gelişmelerin de bir düzeyde özeti niteliğindedir. Dahası bu aşırı artış rakamları Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), resmi internet sitesinden yayınlanan 2017 yılına ait cezaevi istatistiklerinde yer verildiği gibi cezaevlerine her yıl giriş ve çıkış kaydı yapılan kişi sayıları ile birlikte düşünüldüğünde durumun vahameti daha da ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1 Ocak-31 Aralık 2017 tarihleri arasında ceza infaz kurumlarına 215.761 hükümlü giriş kaydı yapılmış, aynı tarihler arasında 193.662 hükümlünün çıkış kaydı yapılmıştır.

Mevcut durumda cezaevleri kapasitesinin 211.766 olduğu gözönünde tutulduğunda son yıllarda cezaevlerindeki nüfusun sürekli olarak artması fiziksel koşulların kötüleşmesini ve hak mahrumiyetinde artışı beraberinde getirmiştir.

Kaldı ki, özellikle 2015 Temmuz ayında yeniden başlayan çatışma ortamında ve askeri darbe girişiminin bastırılma sürecinden itibaren OHAL sürecinde tutuklu ve hükümlülere yönelik cezaevlerindeki işkence ve diğer kötü muamele uygulamaları da, ne yazık ki, olağanüstü düzeyde artmıştır.

i. Cezaevine çeşitli nedenlerle (çıplak arama, kelepçeli muayene, ayakta tekmiil vererek sayım gibi) girişte ve sonrasında devam eden kaba dayak, her türden keyfi muamele ve keyfi disiplin cezaları, hücre cezaları sürgün ve sevk uygulamaları yakın tarihte görülmedik boyutlara ulaşmıştır.

ii. Sağlık hizmetine erişimin kısıtlanması, cezaevi reviri ziyaret hakkının reddedilmesi, Adli Tıp Kurumu'na, adliyeye ve hastaneye götürülürken kelepçe takılması dâhil kötü muamele uygulamaları, mahpusların sağlık sorunlarının zamanında ve etkili bir şekilde çözülmemesi, uzun bir süredir devam eden bir başka sorun alanıdır. Özellikle son dönemde tedavilerini zorlukla sürdüren

mahpusların büyük bir çoğunluğunun başka cezaevlerine sürgün edilmesi sağlık hizmetine erişim hakkına önemli ölçüde zarar vermiştir.

iii. Cezaevleri ile ilgili bir diğer önemli konu da hasta mahpuslardır. 12 Nisan 2019 tarihli son İHD verilerine göre toplam 456 ağır hasta mahpus bulunmaktadır. Bu kişilerin sağlık hizmetine erişiminde önemli sorunları olmasının yanı sıra bağımsız ve nitelikli değerlendirmelere dayalı tıbbi değerlendirme raporu almaları önünde de Adli Tıp Kurumu'nun bağımsız olmaması dâhil, ciddi sorunlar bulunmaktadır. Öte yandan Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunu'nda "toplum güvenliği bakımından ağır ve somut tehlike oluşturmayacağı değerlendirilen" şeklindeki 28 Haziran 2014 tarihli değişiklikteki "toplum güvenliği" ibaresi hasta mahpusların hayatı için kesin bir tehlike teşkil ettiğini ortaya koyan raporlar olsa bile mahpusların salınmalarını bütünüyle keyfiyete bağlamıştır.

iv. 696 sayılı KHK ile (24 Aralık 2017 tarihli) TMK kapsamındaki suçlardan dolayı tutuklu ve hükümlü bulunanların duruşmaya sevkleri için cezaevi dışına nakillerinde tek tip elbise giyme zorunluluğu getirilmiştir. Cezaevleri ile ilgili bunca sorunun varlığında son dönemde gündeme getirilen ve kendi başına onur kırıcı bir ceza anlamına gelen "Tek Tip Elbise Uygulamasının Dayatılması" bugün ve gelecek açısından son derece ciddi sakıncalara yol açabilecektir.

v. İHD dokümantasyon biriminin tespit edebildiği kadarıyla 2018 yılında cezaevlerinde en az 23 mahpus şüpheli bir şekilde yaşamını yitirmiştir. Bu şüpheli ölümlere ilişkin iddiaların mevcudiyetine rağmen bilimiz dahilinde olan etkin soruşturma süreçleri bulunmamaktadır.

vi. 2000 yılından bu yana uygulanmakta olan ve tutuklu ve hükümlülerin fiziksel ve psikolojik bütünlüklerinin ciddi şekilde zarar görmesine neden olan tek kişi ya da küçük grup izolasyon/tecrit uygulamaları ağırlaşarak yaygınlaşan bir sorundur. Bir kez daha Avrupa İşkencenin ve İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Ceza veya Muamelenin Önlenmesi Komitesi'nin (CPT) "Tutukevlerindeki mahkumların günün makul bir kısmını (sekiz saat veya daha fazla) hücreleri dışında, belirli amacı olan ve değişen faaliyetler yaparak geçirmeleri hedeflenmelidir. Doğal olarak, hüküm giymiş mahkumların bulunduğu kurumlardaki programlar daha da uygun olmalıdır." şeklinde ifade edilen standart ilkesine yer vermekte yarar olacaktır. Buna karşın Adalet Bakanlığı'nın 10 tutuklu ve hükümlünün haftada 10 saat bir araya gelerek sosyalleşmesini öngören 22 Ocak 2007 tarihli genelgesi (45/1) bile yürürlükte olmakla birlikte uygulanmamaktadır.

viii. İmralı Hapishanesi'nde Abdullah Öcalan ve diğer 3 mahpus üzerindeki tecridin kaldırılması amacı ile 8 Kasım 2018 günü Leyla Güven tarafından başlatılan ve 90 hapishanede 3065 kişi tarafından sürdürülen süresiz ve dönüşümsüz açlık grevleri İmralı cezaevindeki kişilerin aile ve avukatları ile görüşmelerinin başlatılması sonucu 26 Mayıs 2019 tarihinde sonlandırılmıştır.

vii. Hükümlü mahpus statüsünde bulunan Abdullah Öcalan'ın avukatlarıyla 27 Temmuz 2011'den, aile bireyleri ile ise 11 Eylül 2016 tarihinden son açık grevi sürecine kadar görüştürülmemesi insan hakları ihlalidir.

1.5. Buna ek olarak, Türkiye Suriye'deki silahlı çalışmalar nedeniyle yer değiştirmek zorunda kalan 2019 Nisan ayı itibari ile çoğunluğu büyük/ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalmış olan 3.5 milyonu Suriyeli olmak üzere toplam 4 milyon mülteciye ev sahipliği yapmaktadır. Mültecilerden idari gözetim kararı verilenlerin tutulduğu "Geri Gönderme Merkezleri" de işkence ve kötü muamele iddialarına karşın denetimden uzaktır..

2. Mevzuatta İşkence ve Diğer Kötü Muamele Yasağı

İşkence ile mevzuatta 2005 yılından itibaren gözlenen olumsuz düzenlemeler, daha önceki raporlarımızda yer verildiği gibi, özellikle 2015 Temmuz ayında yeniden başlayan çatışma ortamında ve askeri darbe girişiminin bastırılma sürecinden itibaren ilan edilen OHAL süresince her düzeyde sistematik bir şekilde belirginleşmiştir. Bu düzenlemelerin sonuçları OHAL uygulamasına son verildikten sonra da tüm geçerliliğini koruyacak şekilde daha belirgin bir biçime bürünmüştür.

i. 31 Temmuz 2018 günü onaylanarak yürürlüğe giren “Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile gözaltı süresinin hâkim kararıyla dörder günlük sürelerle uzatılarak, mevcut Anayasa hükümlerine bile aykırı bir şekilde, toplamda 12 güne çıkarılabileceği düzenlenmiştir.

ii. 676 sayılı OHAL KHK'nın 6. Maddesine eklenen fıkralar 1 Şubat 2018 tarihinde yasalâşarak kalıcılaşması ile tutukluların avukatları ile görüşmelerine “toplumun ve ceza infaz kurumunun güvenliğinin tehlikeye düşürülmesi, terör örgütü veya diğer suç örgütlerinin yönlendirilmesi, bunlara emir ve tâlimat verilmesi veya yorumlarıyla gizli, açık ya da şifreli mesajlar iletilmesi ihtimalinin varlığı halinde, Cumhuriyet Başsavcılığının istemi ve infaz hakiminin kararıyla,” aşağıda belirtilen kısıtlamaların konulabileceği hükme bağlanmıştır.

- Görüşmelerin teknik cihazla sesli veya görüntülü olarak kaydedilmesi,
- Tutuklu ile avukatın yaptığı görüşmeleri izlemek amacıyla görevli bulundurulması,
- Tutuklunun avukatına veya avukatın tutukluya verdiği belge veya belge örnekleri, dosyalar ve aralarındaki konuşmalara ilişkin tuttukları kayıtlara el konulması,
- Görüşmelerin gün ve saatlerinin sınırlandırılması,
- Tutuklunun yaptığı görüşmenin, belirtilen amaçla yapıldığının anlaşılması hâlinde, görüşmeye derhal son verilmesi,
- Tutuklu hakkında, tutanak tutulması hâlinde, Cumhuriyet Savcısı'nın istemiyle tutuklunun avukatlarıyla görüşmesinin Sulh Ceza Hâkimliği tarafından yasaklanması ve Barodan yeni bir avukat görevlendirilmesinin istenmesi. Baro tarafından bildirilen avukatın değiştirilmesinin Cumhuriyet Savcısı tarafından istenebilmesi.

Bu nedenle de OHAL kalktıktan sonra benzer soruşturma altında olan avukatın müvekkileri ile görüşmesinin kısıtlanması, tutuklu ile görüşmelerde dosya ile ilgili belgelerin incelenmesi gibi çeşitli görüş kısıtlaması uygulamaları devam etmektedir.

3. Özgürlüğün Sınırlandırılması Sürecinde İşkenceye Karşı Temel/Usul Güvenceleri

İşkencenin önlenmesinde önemli rolü olan ancak yıllardır uygulamada büyük ölçüde ihmal edilen usul güvenceleri, işkence ile ilgili mevzuatta özellikle son dönemdeki olumsuz düzenlemeler ve siyasi iktidar temsilcilerinin söylem ve tutumlarının da etkisiyle önemli ölçüde tahrip olmuştur. Bu yasal düzenlemelere de dayalı olarak, kişiye gözaltı hakkında bilgilendirme, üçüncü taraflara bilgilendirme, avukata erişim, hekime erişim, uygun ortamlarda uygun muayenelerinin gerçekleştirilmesi ve usulüne uygun raporların düzenlenmesi, hukukilik denetimi için süratle yargısal makama başvurabilme, gözaltı kayıtlarının düzgün tutulması, bağımsız izlemelerin mümkün olması başlıklarında toplanabilecek usuli güvencelerin son dönemde büyük ölçüde ortadan kaldırıldığını ve bu konuda bütünüyle keyfi bir ortam yaratıldığını ifade etmek mümkündür.

4. Ulusal Önleme Mekanizması işlevini de üstlendiği iddia edilen Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

2016 yılında Türkiye İnsan Hakları Kurumu'nun (TİHK) ilga edilerek, yerine oluşturulan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK); hâlihazırda kuruluş yasası, yapısı, işlevi, çalışmaları, yapısal, işlevsel ve mali bağımsızlığı, kurul üyelerinin bağımsızlığı, üyelik teminatı ve seçilme kriterleri meseleleri itibarıyla Paris İlkeleri ile uyumlu değil iken, 9 Temmuz 2018 tarihli 703 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile TİHEK kanununun kurul üyelerinin seçimini düzenleyen maddesi değiştirilerek kurul üyelerinin tamamının, yanısıra Başkanın ve İkinci Başkanın da Cumhurbaşkanı tarafından atanması hükme bağlanmıştır. Aynı düzenleme ile varolan kimi kriterler bile ortadan kaldırılmıştır. 15 Temmuz 2018 tarihindeki ilk Cumhurbaşkanlığı genelgesi ile de TİHEK Adalet Bakanlığı ile ilişkilendirilmiştir. Yapısal, işlevsel ve mali bağımsızlığı dahil pek çok konuda uluslararası raporlarda hakkında endişe dile getirilen TİHEK, lağvedilen Türkiye İnsan Hakları Kurumunda belirtilen bağımsızlık sorunlarını çözmemiş aksine yürütme erkine tam bağımlı bir Kurul oluşumuna olanak sağlamıştır.

Kurum, 2015 yılı sonrasında Türkiye’de meydana gelen Çatışmalı ortam ve Askeri Darbe Teşebbüsü sonrası Olağanüstü Hal döneminde yaygın ve yoğun olarak yaşanan insan hakları ihlallerine karşı etkili izleme ve soruşturma gerçekleştirilmemiş olması önemli bir göstergedir.

Ulusal önleme mekanizmasının Anayasa ya da en azından yasa ile kurulması gerekirken, 2016 yılında Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK)’in yasasında ulusal önleme mekanizması görevinin TİHEK’e devredildiği düzenlenmiştir. Fakat yukarıda açıklandığı üzere ulusal önleme mekanizması görevi üstlenen TİHEK, zaten daha önceden bağımsızlığı, yetkinliği ve işlevselliği tartışmalı iken 2018 yılında Kanun Hükmünde Kararname ile yasasında yapılan değişiklik sonrası, bağımsızlığı, yetkinliği, işlevselliği konularında tamamen OPCAT ve Paris İlkelerinden ayrı düşmüştür.

Sonuç olarak işkence başta olmak üzere çok sayıda insan hakkı ihlalinin yaşandığı Türkiye’de, ulusal önleme mekanizması görevini üstlenmesi öngörülen TİHEK’in gerek yapısı gerekse de faaliyetleri itibarıyla, söz konusu sorunları çözmekten uzak olduğu açıktır.

5. Cezasızlık Kültürü

Devlet ve kamu görevlilerinin söylemleri, tavırları ve yaklaşımları işkencenin ve diğer kötü muamele uygulamalarının önlenmesinde önemli unsurlardır. Ne var ki, yıllardır her düzeyden devlet ve hükümet yetkilisinin, kolluk güçlerinin şiddetini koruyan hatta teşvik eden ve işkenceyi meşrulaştıran söylem ve davranışları cezasızlık kültürünün derinleşmesine ve yaygınlaşmasına yol açmaktadır. Siyasi iktidar aynı zamanda işkenceyi “terörizm ile mücadele”, “olağanüstü hal”, “milli güvenlik” ve “kamu düzeni” adı altında meşrulaştırma eğilimindedir.

Öte yandan, yine son dönemde adeta cezasızlığı “güvence” altına almaya yönelik yasal düzenlemeler ile cezasızlık sorunu daha ciddi bir hal almıştır.

Her zaman belirttiğimiz gibi, cezasızlığın arkasında yatan köklü bir başka neden ise işkence iddialarına yönelik bütün iddiaların ivedilikle, eksiksiz, tarafsız, bağımsız ve etkin bir şekilde soruşturmaya konu edilmemesidir. Failler genellikle hiç ceza almamaktadır.

i. Kamu personelinin faili olduğu işkence, yargısız infaz ve zorla kaybetme suçlarında yasal kısıtlanmaların kaldırılması yerine 2015 yılından sonra daha güçlü yasal kısıtlamalar getirilmiştir. 14 Temmuz 2016 tarihinde çıkarılan 6722 sayılı kanuna göre operasyonlara katılan askeri personelin işkence ve diğer kötü muamele iddialarına yönelik soruşturulması özel izin prosedürüne tabi kılınmış, geriye dönük olarak cezasızlık zırhı tesis edilmiştir. OHAL Kararnamesi ile OHAL ile ilgili işlerde karar veren ve görev alan kişilerin bu görevleri nedeniyle hukuki, idari, mali ve cezai sorumluluklarının olmayacağı düzenlenmiş, mutlak dokunulmazlık getirilmiştir.

ii. İşkence suçunun kovuşturulması için yasadaki muğlaklık yerini korumaktadır. İşkence suçu nedeniyle yapılan suç duyurusu başvuruları ya çeşitli gerekçeler ile takipsizlikle sonuçlanmakta ya da daha az cezayı öngören ve zamanaşımına tabi olan basit yaralama, zor kullanma sınırının aşılması ya da görevi kötüye kullanma suçlarından soruşturulmaktadır. Soruşturma süreçleri başlatılanlar ise nadiren cezalandırma ile sonuçlanmaktadır.

iii. Ayrıca işkence suçunun soruşturulmasının önüne geçmek amacıyla işkence görenleri yıldırmaya yönelik başlatılan karşı davalar da bu dönemde oldukça artış göstermiştir. Örneğin, Adalet Bakanlığı’nın Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü’nün verilerine göre; 2017 yılında TCK (İşkence) 94 md. nedeniyle başlatılan 85 kovuşturmadan 7 kişiye mahkûmiyet hapis cezası kararı verilmiş, TCK 95 md. nedeniyle ise hiç dava açılmamış, 256 md. (zor kullanma sınırının aşılması) nedeniyle 10 kişiye mahkûmiyet kararı verilmiş iken, 265 md. (görevi yaptırmamak için direnme) nedeniyle 17.793 kişi hakkında mahkûmiyet kararı verilmiştir. Görüldüğü gibi, OHAL koşullarında bile, bu kadar çok polislin korunması için açılan davalar aslında işkence ve kötü muamele uygulamalarını perdelemek için açılmış davalardır. Bu istatistikler cezasızlığın ne denli güçlü olarak uygulandığını göstermektedir. Her bir kolluk görevlisinin cezalandırılmasına karşı 1000 kat vatandaşın cezalandırılmış olması karşı dava tehdidinin yıldırıcı bir silah olarak kullanıldığını göstermektedir.

iv. Sadece 2019 yılındaki kimi örnekler bile cezasızlığın ulaştığı boyutu göstermektedir:

- 75 yaşındaki Perihan Pulat'a 1 Mayıs 2018 tarihinde Ankara Yüksel caddesinde 'işimi geri istiyorum' eyleminde polisin uyguladığı kötü muameleye ilişkin yargılamada sanık polise 7 Şubat 2019 tarihindeki duruşmada 3 bin TL para cezası verilmiş ve bu ceza ertelenmiştir.
- "Gezi Parkı protestoları" sırasında Ethem Sarısülük'ü başından vurarak öldüren polis memuru Ahmet Şahbaz hakkında 15 bin 200 TL para cezası 11 Nisan 2019 tarihinde Yargıtay tarafından onanmıştır.
- "Gezi Parkı protestoları" sırasında 31 Mayıs 2013 günü İstanbul Harbiye'de bir TOMA'dan sıkılan tazyikli su sonucu yaralanan Gökçe Algan'ın şikayeti üzerine açılan davada yargılanan iki polis memuru hakkında 8 Şubat 2019 tarihinde beraat kararı verilmiştir.
- 2018 Ağustos ayında 700. Cumartesi Anneleri eylemine yapılan polis müdahalesinde Aydın Aydoğan isimli vatandaşın kolu kırılmış, başlatılan soruşturmada 12 Nisan 2019 tarihinde polis hakkında takipsizlik kararı verilmiştir.
- 2017 yılının Haziran ayında ise Van ili Gevaş ilçesinde mantar toplamaktan dönen 4 köylü ağır işkenceye maruz kalmış, darp izlerinin açıkça görüldüğü fotoğraflar kamuoyunda tepki çekmiştir, yalnızca bir polis memuru hakkında açılan ceza davasında 24 Nisan 2019 tarihinde kameraya yansıyan görüntülerin "aydınlık olmaması" gerekçesiyle beraat kararı verilmiştir.
- Öte yandan, 2019 yılı Şubat ayında Van Asayiş Şube Müdürlüğü'nde gözaltına alınan O.D. (17, e), Ş.Y. (16, e) ve Ö.S. (14, e) isimli 3 çocuk işkence ve diğer kötü muameleye maruz kalmışlar, konuyu gündeme getiren Van Barosu Yönetimi hakkında Valilik tarafından suç duyurusunda bulunulmuştur.

Sonuç olarak;

Şiddetin her türünün sistematikleştiği ve sıradanlaştığı, uzun yıllardır sorgulanan hukukun üstünlüğü kavramının, kökleştirilen OHAL zihniyeti ve kalıcılaştırılan OHAL sürecindeki gelişmelerle önemli ölçüde işlemez hale geldiği, kâğıt üstündeki kadarı ile bile mevcut olmayan anayasal ilkelerin, yasal kural ve güvencelerin işlevlerini önemli ölçüde yitirdiği, sorumlu kamu görevlilerinin her türlü cezasızlık güvencesinden yararlanır hale geldiği bir ortamda işkence gündelik hayatın içinde herkes tarafından hissedilir, yaygın bir pratik hale getirilmiştir.

Son dönemde demokratik hayatın ağır tahribatının bir sonucu aynı zamanda bir nedeni olarak işkence ve diğer kötü muamele uygulamaları iktidarın toplumun çok farklı kesimleri üzerindeki kontrol ve baskısını artırmak için alenileştirilerek pervasız bir şekilde yaygınlık göstermektedir.

Dahası son dönemdeki olumsuz yasal düzenlemeler ile bu süreçte işkencenin kolluğa her düzeyde öğretilmiş olma hali, işkenceyi sıradanlaştıran zihniyetin ve buna dayalı uygulamaların ve yasal düzenlemelerin önümüzdeki dönemde de ne denli kalıcı ve yıkıcı olabileceğine ilişkin büyük bir risk oluşturmaktadır.

Öte yandan, özellikle Kürt meselesinde sivil ve siyasi çözüm arayışlarının yerini çatışmaya bıraktığı 2015 yılından bugüne, şiddet politikasının her gün yükseldiği bir ortamda çaresizlik ve sıkışma hissi toplumun geneline yayılma riski taşımaktadır.

Belirsizlik ve öngörülemesizliğin de baskın olduğu bu koşullar karşısında insan hakları mücadelesinin etkili bir tarzda sürdürülmesi, insan haklarının "kurucu rolü"nü öne çıkaran bir yaklaşımın geliştirilmesine ve kamusal alanda yaygınlaştırılmasına bağlıdır.

Ve insan eliyle gerçekleştiği için önlenebilir olan Türkiye ve dünyadaki bu kötücül sürecin son bulması ve insan haklarına dayalı bir ortak yaşam idealini geliştirmek için çok daha fazla çaba göstereceğimiz aşikârdır.